

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΡΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΗΙ ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ

ΒΑΣΙΛΙΟΥ ΣΚΟΡΔΕΛΗ, π. Διευθυντοῦ τοῦ Διδασκαλείου Πελοποννήσου, ΑΛΕΞΙΟΥ ΖΑΜΑΡΙΟΥ Διευθυντοῦ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐν Φιλίππουπόλει, ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, Διευθυντοῦ τοῦ Διδασκαλείου Πελοποννήσου, ΔΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Δ. ΓΡΑΦΕΙΑΔΟΥ, ὑποδ. τοῦ Ὁρφανοτροφείου Χατζηκώστα

ΕΝ ΤΗ ΗΜΕΔΑΠΗ

Συνδρομὴ ἑτησίᾳ προπληρωτέα

δραχ. 6

Παρακαλοῦμεν τοὺς καθυστεροῦν-
τας νὰ ἀποστείλωσιν αὐτὴν ἐν
συστημένῃ ἐπιστολῇ.

ΥΠΟ

Π. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας, καὶ εἰδικῶς τῆς παιδαγωγί-
κης, πρῶτον γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημοτικῶν
σχολείων τοῦ Κράτους, μέλους τακτικοῦ τοῦ ἐν
Γερμανίᾳ συλλόγου τοῦ πρὸς διάδοσιν τῆς
ἐπιστημονικῆς Παιδαγωγικῆς κλπ.

ΓΡΑΦΕΙΑ : Ὁδὸς Ἀναγνωστοπούλου ἀριθ. 16.

ΕΝ ΤΗ ΑΛΛΟΔΑΠΗ

Συνδρομὴ ἑτησίᾳ προπληρωτέα

φρ. χρ. 7

Ἀποστέλλεται διὰ συστημένης
ἐπιστολῆς εἰς μονόγρυσσα γραμ-
ματόσημα Τουρκίας (5 γρ. 1 φρ.

Ἀριθ. 33

Ἐν Ἀθήναις τῇ 9 Ἀπριλίου 1894.

Ἔτος Β'.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ : Περὶ σωματικῆς ἀνατροφῆς, σπουδαιότης αὐτῆς. — Ἡ μόρφωσις τῆς θελήσεως ὑπὸ Νικίου Χα-
τζάρα. — Ὁ σεισμὸς τῆς Λισσαβώνας περιγραφεὶς ὑπὸ Ἀγγλου αὐτόπτου.

ΠΕΡΙ ΣΩΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΑΥΤΗΣ

Παρ' ἡμῖν περὶ σωματικῆς ἀνατροφῆς τόση ἀμά-
θεια ὑπάρχει καὶ εἰς μεγάλους καὶ εἰς μικρούς, καὶ
εἰς πεπαιδευμένους καὶ εἰς ἀπαιδευτούς, καὶ εἰς
ἄνδρας καὶ εἰς γυναῖκας, ὥστε δυνάμεθα ὡς ἄξιω-
μα νὰ ἀνακηρύξωμεν ὅτι τὸ πολυτιμότερον τοῦ ἀν-
θρώπου κτῆμα, ἡ υγεία, ἡσήμερὰ φθίνει καὶ μα-
ραίνεται ὑπὸ τὸ κράτος ἀτελοῦς ἢ πλημμελοῦς διαί-
της ἐπηρεαζομένης ὑπὸ προλήψεων καὶ δεισιδαιμο-
νιῶν, ὑπὸ τὸ βαρὺ ἄχθος ὑπερβολικῆς κοπώσεως
σωματικῆς ἢ πνευματικῆς, ὑπὸ τὸ βᾶρος στενοχω-
ρίας καὶ ἀηθίας. Καὶ ὅμως πρέπει πᾶς τις νὰ ἀνα-
μνησθῇ ὅτι ἔχομεν ἀνάγκη ἀνθρώπων μὲ συμπα-
γῆ ὀργανισμόν καὶ μὲ μεγάλην ἀντοχὴν ἐφ' ἡμέ-
ρας. Οὐχὶ μόνον ἐν πολέμῳ νικῶσι οἱ ἀνδρείο-
τεροι καὶ ρωμαλεώτεροι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βίῳ, ἐν
ταῖς τέχναις καὶ ἐπιστήμασι εὐδοκίμοισιν οἱ καρ-
τερικώτεροι, οἱ ἐπιμελέστεροι, οἱ δυνατώτεροι. Ἡ
δὲ ἀμιλλα σήμερον ἐν τῷ βίῳ εἶναι τόσον μεγάλη,
ὥστε ὀλίγοι ἀντέχουσιν εἰς ταύτην, χιλιάδες δὲ
τούτων ὑποκύπτουσιν ὑπὸ τὸ βαρὺ φορτίον, ὅπερ
προωρίσθησαν εὐ βαστάσασιν. Καὶ τὸ φορτίον τοῦτο
προχωροῦντος τοῦ πολιτισμοῦ, γίνεται ἡσήμερὰ
βρῦτερον καὶ θά φθάσωμεν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἐπο-
χὴν, καθ' ἣν καὶ αἱ ἰσχυρόταται φύσεις θά κατα-
βάλλωνται. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ ζήτημα, πῶς νὰ
ἀναθρέψωμεν τὰ τέκνα ἡμῶν σωματικῶς, ἵνα δυ-
νηθῶσιν ἐν τῷ βίῳ νὰ ἐργασθῶσιν ἀποτελεσματι-
κῶς, χωρὶς νὰ πάθωσι, καθίσταται σπουδαιότατον.

Τὴν σήμερον ὑπάρχει ἐπιστήμη, βιολογία κα-

λουμένη, ἣτις ἀνεῦρε νόμους σταθεροῦς, ἣτις ὥρισε
τὸ εἶδος καὶ τὸ ποσὸν τῆς τροφῆς, οὐ μόνον διὰ
τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ κτῆνη, διὰ τὰ
πρόβατα, διὰ τοὺς ἵππους καὶ διὰ τοὺς χοίρους. Καὶ
καιρὸς εἶναι καὶ ἡμεῖς νὰ πράξωμεν ὑπὲρ τῶν ἡμε-
τέρων τέκνων, ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι ἐφήρμισαν καὶ
εἰς τὰ κτῆνη αὐτῶν.

Ἴσως τινὲς μετ' ἀπορίας ἀκούσωσιν ὅτι ἡμεῖς
συμβουλευόμεν νὰ ἐφαρμοσθῶσιν καὶ ἐπὶ τῶν ἀν-
θρώπων αἱ βιολογικαὶ ἀλήθειαι, ὅσας ἀνεῦρεν ἡ ἐπι-
στήμη ἰσχυρούσας εἰς τὴν υγείαν τῶν ζώων. Τοῦτο
δὲν πρέπει νὰ φανῇ εἰς οὐδένα παράδοξον, διότι
καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς τοὺς αὐτοὺς ὀργανι-
κοὺς νόμους, εἰς οὓς καὶ τὰ κατώτερα αὐτοῦ εἶδη
τῶν ζώων ὑπόκεινται. Τοῦτο ἀνομολογοῦσι πάντες
καὶ φυσιολόγοι, καὶ ἀνατομικοί, καὶ χημικοὶ ἀνευ
ἔξαιρέσεως. Καὶ πρῶτον ἔχομεν νὰ γνωρίσωμεν τοὺς
νόμους τούτους καὶ νὰ ζητήσωμεν τὴν εὐεργετικὴν
αὐτῶν δύναμιν νὰ ἐπεκτείνωμεν καὶ εἰς τὴν σω-
ματικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν καὶ διάπλασιν
κατὰ τὴν παιδικὴν καὶ νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν.

Ὁ νόμος τῆς περιοδικῆς πλημμύρας καὶ ἀμπώτι-
δος, οὐ ἔχνη ἀνευρίσκομεν εἰς πάσας τὰς σχέσεις τοῦ
κοινωνικοῦ βίου, καὶ ὅστις ἐκδηλοῦται ὡς αὐστη-
ρῶς δεσποτισμὸς κατόπιν ἐπαναστάσεως, ὅστις ἐν
τῇ πολιτείᾳ ἀναφαίνεται ὑπὸ τὸν τύπον συντηρη-
τικῶν καὶ προοδευτικῶν ἀνθρώπων, ὅστις ἐν τῇ κοι-
νωσίᾳ προκαλεῖ βίον ἀσκητικὸν κατόπιν ζωῆς ἀκρα-
τοῦς καὶ ἐκλελυμένης καὶ τάνάπαλιν ὅστις ἐν τῇ
ἐμπορίᾳ γεννᾷ ἄλλοτε μὲν εὐπιστίαν ὑπερβολικὴν
ἀσφαλεῖς, ἄλλοτε δὲ ἀκατανόητον φόβον ἀφερεγ-
γυότητος ὁ νόμος οὗτος τῆς διαρροῆς μεταξὺ δύο
ἀκροτήτων δείκνυται ἐνεργὸς καὶ εἰς τὴν διάταξιν
τοῦ φαγητοῦ ἡμῶν ὡς καὶ εἰς τὴν διαίταν τῶν νέων.

Μετά χρόνους πολυφαγίας και πολυποσίας επέρχονται χρόνοι αντίδρασης, καθ' ους εκδηλούνται αυτη εις τους ιδρυομένους συλλόγους της εγκρατείας και εις τους οπαδούς της φυτοφαγίας, ητις είναι το ακρον ζωτον της διαμαρτυρίας κατά των παρεκτροπών των προτέρων χρόνων. Ομοῦ δὲ μετ' ην μεταβολήν ταύτην παρατηρείται και ανάλογος μεταβολή και εις την διαίταν των παιδιών και άρρένων και θηλέων. Μεταξύ των παλαιότερων ανθρώπων επεκράτει η γνώμη, ητις ενδέχεται και σήμερα ενιαχοῦ να επικρατή, μάλιστα μεταξύ των χωρικών, οτι ὅσω περισσότερο τρώγουσι τα παιδιά, τόσο και περισσότερο εκ της πολυφαγίας ταύτης ωφελούνται. Σήμερα η πεφωτισμένη τάξις της κοινωνίας κλίνει μάλλον εις την εναντίαν γνώμην, δηλ. νομίζει οτι υγιεινότερον είναι να τρώγη τις ὀλιγότερον η περισσότερο του πρέποντος.

Οτι δὲ και η πολυφαγία ως και η ὀλιγοφαγία είναι άμφοτέρα σφάλματα, τουτο είναι αλήθεια άδιαφιλονέκτητος. Άλλ' ἐξ άμφοτέρων τούτων όμως η ὀλιγοφαγία είναι βλαβερωτέρα. Διάσημος ιατρός λέγει τάδε: «Τά άποτελέσματα πολυφαγίας τινός δὲν είναι πολύ βλαβερά και εύκολότερον επανορθούνται η τα άποτελέσματα της ὀλιγοφαγίας, ητις ποιει το σώμα άσθενές. Άλλως σπανίως τρώγει τις περισσότερο του πρέποντος, εκτός εάν γίνηται άνόητος προς τουτο παρακλίσεις υπό των δημοτραπέζων. Η παρεκτροπή είναι μάλλον των μεγάλων ελάττωμα η των παιδιών, οτινες σπανίως είναι λιγνοί η γαστρίμαργοι, εκτός εάν εξήσκησαν προς τουτο οι τρέφοντες αυτούς». Το σύστημα της ελάττονος τροφής, το ὅποιον πολλοί των γονέων μεταχειρίζονται, στηρίζεται εις άνακριβείς παρατηρήσεις και εις συμπεράσματα εσφαλμένα. Και εν τη οικογενεία ως και εν τη πολιτεί άναφαιίνεται άσθηροτάτη μέχρι καταχρήσεως νομοθεσία. Το κάκιστον όμως και βλαβερώτατον αὐτης είδος είναι ο περιορισμός της τροφής κατά ποσόν.

Άλλ' ηθελε ερωτήση τις ημάς: Τι λοιπόν να αφήσωμεν να τρώγουσι τα παιδιά μέχρι κόρου; να τρώγουσι λιγνύματα, ὅσα δύνανται, και να νοσήσι;» Εις την ερώτησιν ταύτην άποκρινόμεθα ως εξής. Άφ' ου η πείνα είναι άσφαλής οδηγός πάντων των ζώων των κατώτερων του ανθρώπου, άφ' ου αυτη είναι οδηγός των βρεφών, των άσθενικών ανθρώπων, των ανθρώπων των διαφόρων φυλών, των μεγάλων, οτινες ακολουθοῦσι διαίταν καλήν, πάντως αυτη θα είναι καλός οδηγός και των παιδιών. Θα ητο δὲ άλλόκοτον, εάν ενταῦθα και μόνον παρετηρείτο εξαίρεσις.

Ίσως τινες μετά δυσκολίας θα πεισθώσιν εις την αλήθειαν των λόγων ημών, άφ' ου γινώσκωσι γεγονότα διαψεύδοντα αυτην. Και ημεις άναγνωρίζομεν οτι υπάρχουν τιαυτα γεγονότα, άλλ' άμφισβητούμεν όμως την άποδεικτικὴν αὐτων δύναμιν καθ' ὅσον άφορᾷ την θεμελιώδη ημών άρχήν. Αν

παρατηρώμεν παρεκτροπὰς, αὐται είναι ως ἐπὶ το πολύ τὰ άποτελέσματα του περιοριστικοῦ συστήματος, ὑπὲρ ου συνηγοροῦσι.

Εἶναι ἡ αντίδρασις, ἣν προκαλεῖ ὁ άσκητικὸς βίος. Εἶναι τὸ αὐτὸ φαινόμενον, ὃ παρατηροῦμεν εις νέους και νέας, οτινες ανατρέφονται εν άσθηροτάτῳ περιορισμῷ και άγρύπνῳ επιτηρήσει, οτι δηλαδή ακριβῶς αὐτοὶ περιπίπτουσι εις άγρίαν άκολασίαν· εἶναι κατ' άναλογίαν τὰ άλλοτε οὐχι σπανίως συμβαινόντα φοβερὰ πράγματα οτι καλογραῖαι αἴφνης εκ του άσθηροτάτου άσκητικοῦ βίου παρεδόθησαν εις δαιμονίαν άσωτίαν. Τὰ παραδείγματα ταῦτα άποδεικνύουσιν άπλῶς την άνυπολόγιστον σφοδρότητα των επιθυμιῶν των ἐπὶ πολὺν χρόνον παρακωλυομένων να πληρωθῶσι.

Άς ρίψωμεν εν βλέμμα εις την συνήθη των παιδιῶν άγάπην προς τινὰς τροφὰς, και την προς τουτα συμπεριφορὰν των γονέων. Ίσως 99 τοῖς 00 δέχονται οτι η άγάπη των παιδιῶν προς τὰ γλυκέα πράγματα είναι άπλῶς λαίμαργία των παιδιῶν, ητις πρέπει παντοιοτρόπως να κατασταλή ως και πᾶσαι αἱ ἄλλαι ὕλικαι των παιδιῶν επιθυμίας. Εν τούτοις ὁ φυσιολόγος, προς δὲν αἰ καθ' εκάστην άνακαλύψει διεγείρουσι σεβασμὸν προς την φυσικὴν οικονομίαν τῶν πραγμάτων, εικάζει οτι εν τῇ ιδιαιτέρᾳ ταύτῃ των παιδιῶν προς τὰ γλυκύσματα άγάπη ὑποκρύπτεται σπουδαῖόν τι και η περι τουτου ερευνα επικυρώνει την εικασίαν του. Εὐρίσκει δηλαδή οτι τὸ σάκχαρι εν ταῖς διαφόροις της ζωῆς λειτουργίαις ενεργεῖ μεταξύ των πρώτων. Και τὸ σάκχαρι ως και λιπαραὶ τροφαὶ εν τῷ σώματι ἐνοῦμεναι μετ' ὄξυγονου παράγουσι την θερμότητα του σώματος. Και σάκχαρι είναι η μορφή, εις ἣν μεταβάλλονται άπειροὶ οὔσιαι, πρὶν χρησιμοποιοθῶσι ως τροφή του σώματος θερμοαντικῆ και η σακχαροποίησις αυτη γίνεται εν τῷ σώματι. Και οὐ μόνον τὸ άμυλον κατά την πέψιν γίνεται σάκχαρι, άλλὰ και ἄλλα συστατικά των τροφῶν ως άπεδείχθη επιστημονικῶς, μεταβάλλονται εν τῷ ἥπατι εις σάκχαρι. Και τόσο μεγάλη ανάγκη σακχαρέως ὑπάρχει εν τῷ σώματι, ὥστε εν ελλείψει άλλης τροφῆς, η φύσις ποιει τοιοῦτο και ἐξ άζωτούχων οὔσιων. Και ζητοῦσι τὰ παιδιά ζακχαρώδεις οὔσιαι να προσλάβωσι τοσοῦτον μάλλον, καθ' ὅσον ως γνωστὸν ταῦτα άποφεύγουσι τὰς λιπαράς τροφὰς, ἐξ ὧν ἠδύνατο να σχηματισθῇ θερμότης και οὕτω δια της προσλήψεως περισσοτέρων σακχαρώδων τροφῶν επέρχεται άναπλήρωσις της ελλείψεως των λιπαρῶν οὔσιων, ἃς δὲν δέχεται ὁ οργανισμὸς αὐτῶν.

Προσέτι τὰ παιδιά άγαπῶσι να προσλαμβάνωσι φυτικά ὄξέα. Καρποὶ παντός είδους είναι αὐτοῖς τροφή άσπασιωτάτη και αν δὲν εὐρίσκωσι καλλίτερόν τι άλλο καταβροχθίζουσι τὰ άωρα βατόμουρα και τὰ άγρια ὄξινά μηλα. Εἶναι δὲ τὰ φυτικά ὄξέα ὁμοίως προς τὰ ὄρυκτὰ οὐχι μόνον

εξαίρετα επιρρωστικά μέσα, εάν γίνηται αὐτῶν χρῆσις εν μετριᾷ δόσει, άλλ' ἔχουσι και ἄλλας ὀφελίμους ιδιότητες, εάν τρώγονται ως η φύσις ταῦτα ποιει. «Ὀριμοὶ καρποὶ κατά τον Combe άσκοῦσι λίαν ὀφέλιμον ἐνέργειαν εις τὸ σώμα, μάλιστα εάν τὰ έντερα λειτουργῶσιν άτελῶς.» Και ενταῦθα παρατηρεῖ τις ὅποιαι αντίθεσις ὑπάρχει μεταξύ των ἐμφύτων χειρῶν των παιδιῶν και της συμπεριφορᾶς ημών προς ταῦτας. Ενταῦθα ὑπάρχουσι δύο ισχυραὶ επιθυμίας, αἵτινες κατά πᾶσαν πιθανότητα εκδηλοῦσι ὀρισμένας ανάγκας του σωματικοῦ οργανισμοῦ των παιδιῶν και τὰς επιθυμίας ταῦτας οὐ μόνον δὲν τὰς λαμβάνομεν ὑπ' ὄψει, άλλὰ και ἐργαζόμεθα παντοιοτρόπως να παρεμποδίσωμεν την εκπλήρωσιν αὐτων. Άρτος και γάλα κατά την πρωΐαν, τέιον και άρτος μετὰ βουτύρου κατά την εσπέραν η ἄλλη μικρὰ παρόμοιοις διαίτα, διατηρεῖται άμετάβλητος μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας και πᾶσα ἄλλη θεραπεία του ούρανίσκου θεωρεῖται περιττὴ η μάλλον βλαβερὰ. Τι δὲ θα συμβῆ κατόπιν; Εάν κατά τινὰ εορτάσιμον ἡμέραν επιτραπῆ εις τὰ παιδιά να εισέλθωσιν εις μέρος, ὅπου ὑπάρχουσι καλὰ πράγματα, εάν δοθῶσι αὐτοῖς χρήματα, να δαπανήσωσι αὐτὰ κατ' ἀρέσκειαν η εάν εισέλθωσιν εις κήπον ὀπωροφόρον δένδρων, τότε αἱ επιθυμίας αἱ ἐπὶ πολὺν χρόνον κωλυόμεναι να πληρωθῶσι και δια τουτου ισχυρότεροι γινόμεναι φέρουσι τους παιδας εις μεγάλας παρεκτροπὰς. Τότε παραδίδονται εις άπολαύσεις συναίσθανόμενοι οτι τιαυτην ελευθερίαν δὲν θα ἔχουσι πάντοτε και οτι αὔριον άρχεται πάλιν η άποχή από των προσφιλῶν αὐτοῖς πραγμάτων και η μακρὰ νηστεία. Και εκ του γεγονότος τουτου των δεινῶν της πολυφαγίας τεκμαίρονται οἱ άνθρωποι οτι δὲν πρέπει να αφίωνται τὰ παιδιά ελεύθερα να τρώγουσι, οτι θέλουσι. Τὰ λυπηρὰ αὐτὰ άποτελέσματα, ἃ συνέπαγεται ὁ παρά φύσιν περιορισμός, γίνονται αὐτοῖς άποδείξεις ὑπὲρ της ανάγκης της περαιτέρω διατηρήσεως του περιορισμοῦ!!

Πόσον όμως άλλως θα εἶχε τὸ πρᾶγμα, εάν τὰ παιδιά τακτικὰ ελάμβανον μάλιστα καθ' ἕκαστον αὐτῶν φαγητὸν και ὀπωρικὰ να τρώγουσι. Πᾶσα λαίμαργία και κατάχρησις θα ἐξέλιπε και ενταῦθα ὡς και εν ἄλλαις παρομοίαις περιστάσεσι:

Η ὄρεξις των παιδιῶν προς τι είναι ὁ άσφαλής οδηγός ημών οτι τουτο ὀφελει την υγείαν των. Η πείνα αὐτων είναι τὸ μέτρον πόσον πρέπει να διδωμεν αὐτοῖς να τρώγουσι. Εν ὅσω τὸ παιδίον πεινᾷ, πρέπει να τρώγη. Οὐδεὶς άλλος δύναται ακριβέστερον να προσδιορίση τὸ ποσόν της τροφῆς η η πείνα. Πᾶς ὅστις ηθελεν άλλως ὄριση τὸ ποσόν της τροφῆς των παιδιῶν, θα περιέπιπτεν εις άναπόφευκτα σφάλματα. Μυρίαί αἰτίαι ὡς άλλαγή της θερμοκρασίας, κατάστασις του αέρος ανάλογως της υγρασίας και του ἠλεκτρισμοῦ αὐτου, προηγηθεῖσα εργασία ελαφρὰ η βαρεῖα, προηγηθὲν

φαγητὸν τοιοῦτον κατά τε τὸ εἶδος και τὸ ποσόν και ἄλλα πολλὰ αὐξάνουσιν η ελαττοῦσι την ὄρεξιν. Και πῶς είναι δυνατόν να ὑπολογίση τις τὸ προκύπτον εκ της επενεργείας τοσοῦτων πολλῶν αἰτιῶν; «Ὅσω περισσότερον γινώσκειται η φύσις του ανθρώπου, τοσοῦτον και μάλλον ὁ άνθρωπος άπέχεται να αναμειγνύηται εις τὰς λειτουργίας αὐτης. Ο Θεός τὰς σπουδαιότερας λειτουργίας του ανθρώπινου οργανισμοῦ δυσπιστῶν οἰονει προς τον άνθρωπον ανέλαβεν αὐτός να διευθίνη κατασκευάσας τον μηχανισμόν του σώματος οὔτως, ὥστε να ἐργαζήται σκοπίμως, χωρὶς να ὑπόκηται εις ἐξάρτησιν τινὰ από της ανθρωπίνης βουλήσεως. Συμφορὰ μεγάλη θα ητο, αν η σφύξις της καρδίας εκανονίζετο υπό του ανθρώπου. Αμέλεια μικρὰ θα ἔφερεν ἡμῖν εὐθύς τον θάνατον. Εν τούτοις, εἰ και σκοπίμως η φύσις ἔθεσεν εν τῷ ἀνθρώπῳ ὄρμας προς σκοπίμον λειτουργίαν, ὁ άνθρωπος αντί να ὑποτάσσεται εις ταύτας επεμβαίνει άδικαιολογητως και αντιπράττει και οὕτω παραβλάττει τὸ ὅλον ἔργον. Η φύσις ἔχει νόμους άδυσωπήτους, ὧν πᾶσαν παράβασιν εκδικεῖται άδυσωπήτως. Ίνα δὲ περιορισθῶμεν ενταῦθα εις τὰ της τροφῆς, τότε δὴλον οτι πρέπει να τρώγωμεν και πόσον πρέπει να τρώγωμεν εξαγγέλλει τουτο η φύσις δια της πείνης και του κόρου. Πόσον πρέπει να φάγη ὁ άνθρωπος κατά τὰς εκάστοτε ανάγκας του οργανισμοῦ του, οὐδεὶς γινώσκει τουτο καλλίτερον της φύσεως. Και όμως παρά μὲν ταῖς άπορώτεραις τάξεσι της κοινωνίας η ένδεια, παρά δὲ ταῖς εὐπόροις η άγνοια διαφθείρουσι τὸ ἔργον της φύσεως και τὸ εξαγόμενον είναι η βλάβη και η ασθένεια του σώματος. Ασθενὲς δὲ σώμα σήμερα μάλιστα, οτε την κρίσιν εν παντὶ ζήματι φέρει η καρτερία, η σωματικὴ ῥώμη, είναι συμφορὰ και εις τον άνθρωπον και εις τὸ ἔθνος, ὅπερ ἔχει τοιοῦτους ανθρώπους. Και δια τουτου επιβάλλονται καθήκοντα εις μὲν τους λογίους και εις τὰ σχολεῖα και δια του λόγου και δια του παραδείγματος να διαδώσωσιν εις τον λαόν πρακτικὰς γνώσεις κτηνοτροφίας, κηπουρικῆς, γεωπονίας, ὅπως δύναται οὗτος εὐθηνότερον δια λελογισμένης εργασίας να πορίζηται τὰ προς τροφήν αὐτου και των τέκνων του μέσα, εις δὲ τὰς άρχὰς να τηρῶσι πάντοτε εὐωνα τὰ τρόφιμα της πρώτης ανάγκης, να δύνανται πάντες να πορίζωνται ταῦτα εν άφθονίᾳ και μη φθειρωσι δια της ένδειας και την υγείαν των και τὰς σωματικὰς των δυνάμεις, εις δὲ τὰς εὐπόρους τάξεις να φροντίσωσι να κανονίσωσι την μαγειρικὴν του κατά τὰς απαιτήσεις της υγιεινῆς προς τὸ καλὸν τὸ ἴδιον και προς ὄφελος των τέκνων των, ὑπὲρ ὧν ἡμεις ενταῦθα μάλιστα διαφερόμεθα. Και ταῦτα μὲν ὡς προς τὸ ποσόν της προσλαμβανομένης τροφῆς. Ποία δὲ πρέπει να είναι η τροφή, περὶ τουτου εν τοῖς επομένοις.

Η ΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΛΗΣΕΩΣ

Vouloir c'est pouvoir, λέγουσιν οί Γάλλοι. Καί βεβαίως διά τῆς θελήσεως τὰ πάντα κατορθοῦνται. Σπανίως ἀποτυγχάνει ἐκεῖνος, ὅστις θέλει, καί ἐμμένων ἐν τῇ θελήσει προβαίνει εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ σκοποῦ του. Εἶνε γενικῶς παραδεγμένον ὑπὸ τῆς πείρας, ὅτι ἀπέναντι ἰσχυρᾶς θελήσεως, οὐδὲν δύναται ν' ἀντιστη. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ ὑπερφυσικῶν κατορθωμάτων. Ἄλλὰ τὰ ἀνθρώπινα ἔργα τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον σπουδαῖα καὶ ἔξοχα διὰ τῆς θελήσεως ἐπετεύχθησαν. Διὰ ταύτης κατενικήθησαν φυσικά ἐλαττώματα, διεσκεδάσθησαν προλήψεις, ἐξετοπίσθησαν προσκόμματα. Εἶνε περιττὸν νὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα τοὺς γνωστοὺς ἐν τῇ ἰστορίᾳ ἀνδρας, οἵτινες παρὰ τὰ φυσικά μειονεκτήματα αὐτῶν, κατέστησαν ἔξοχοι. Ὁ Δημοσθένης καὶ τῶσοι ἄλλοι εἰς τὴν ἰσχυράν αὐτῶν θέλησιν πρωτίστως ὀφείλουσι τὰς ἐνδόξους ἐν τῇ ἰστορίᾳ σελίδας αὐτῶν.

Ἄλλὰ τὸ ζήτημα, ὅπερ πολλοὺς, καὶ δὴ τοὺς ψυχολογοῦντας ἀπασχολεῖ, εἶνε ἡ *μόρφωσις τῆς θελήσεως*. Περὶ τούτου ἀκριβῶς τοῦ θέματος πλεῖστα ὅσα ἐγράφησαν ἀλλαχοῦ καὶ δὲν εἶνε ἀσκοπον νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα τὰς σοφτέρας σκέψεις τῶν ἐγκυφάντων εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐξακρίβωσιν τοῦ θέματος τούτου ἀνδρῶν.

Σήμερον, ὅποτε πανταχοῦ οἱ ὄροι τοῦ βίου κατέστησαν διὰ πάντας περίπου λίαν σκληροί, ὁ ὑπὲρ ὑπάρξεως ἀγὼν διεξάγεται μετὰ μεγίστης δυνάμεως. Ὁ διαγωνισμὸς ἐπιβάλλει πλέον εἰς ἕκαστον νὰ εἶνε ἰσχυρότερος, δραστηριώτερος, ἰκανώτερος, πρωτοτυπώτερος εἰς τὴν ἐργασίαν του, εἰς τὸ στάδιόν του. Οἱ ἀσθενέστεροι ταχέως καταβάλλονται, καὶ ἡ φοβερὰ πάλῃ ἐπιστέφεται διὰ τῆς ἀνοικτίρμονος ἐπιδόου: *Va victis*. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ἡττημένοι τίθενται ἐκτός τοῦ σταδίου τῆς δράσεως, δαπάναι αὐτῶν τῶν ἰδίων, καθιστάμενοι ὅμως οὕτω φορτίον τῶν ἄλλων καὶ ἑαυτῶν, καθησυχασμένοι δὲ καὶ κατὰ βάθος δυστυχεῖς τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσω ἐκ τῶν ἰδίων σφαλμάτων κατέστησαν τοιοῦτοι!

Ἐν τούτοις παρατηρεῖται, ὅτι ἐν τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν τῆς ἐποχῆς ἡμῶν, τὸ ὑποπίπτον εἰς τὴν ἀντίληψιν πάντων, εἶναι ἡ *ἀδυναμία* τοῦ *χαρακτήρος*. Ἐνῶ ἡ ἰσχύς τῆς θελήσεως ὁσημέραι καθίσταται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναγκαῖα, αὕτη τοῦναντίον βαίνει ἐξασθενοῦσα. Ἐκ τούτου πολὺ δίκαιως ἐμπνέεται βαθεῖα λύπη περὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ λίαν ζωηρὰ ἀνησυχία περὶ τοῦ μέλλοντος.

Ποῖον ὅμως ἔσεται τὸ φάρμακον, ὅπερ δέον ν' ἀντιταχθῇ ὡς τάχιστα κατὰ τοῦ κακοῦ τούτου; Ἰδοὺ τὸ ζήτημα, ὅπερ τὰ μάλιστα ἀπασχολεῖ τοὺς ἀληθεῖς μύστας τῆς φιλοσοφίας καὶ

παιδαγωγίας ἐν Γαλλίᾳ. Ἐκεῖ παρατηρεῖται, ὅτι ἐξασθενῆσις τῆς θελήσεως βαίνει μέχρι τῶν μᾶλλον ἀνεπτυγμένων καὶ πεπαιδευμένων. Τί δὲ νὰ εἰπῶμεν περὶ τῶν παρ' ἡμῖν, ὅπου ἡ διαφθορὰ τῶν συνειδήσεων καὶ ἡ ἀδυναμία, ἵνα μὴ εἰπῶ ἡ ἐξαχρείωσις, τῶν χαρακτήρων κινδυνεύει νὰ πνίξῃ τὴν ἀρτιπαγῆ κοινωνίαν μας; Τὸ ὑποχρεωτικὸν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν κατωρθώθη πανταχοῦ τέλειον νὰ ριζοβολήσῃ, ἀλλ' οὐδ' ἀπέφερε τοὺς προσδοκωμένους καρπούς. Ἡ ἐπιστήμη, ἣν ἀλλαχοῦ, καὶ παρ' ἡμῖν οἱ συστήσαντες τὸ Πανεπιστήμιον, ἐθεώρουν ὡς πανάκειαν, ἣτις θὰ ἔθετε τέρμα εἰς ὅλα τὰ δεινὰ ταχέως διὰ τῆς ἀχαλινώτου διαδόσεώς της, ἐπέφερον ὡς ἀποτέλεσμα, ὑπὸ τὴν ἐποψίν τοῦ πρακτικοῦ βίου, τὴν πρόοδον τοῦ *πεσσιμισμού*, τοῦ πληροῦντος τὴν ψυχὴν ἐξ ἀπογορευσεως καὶ θραύοντος τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως. Ἡ εὐφυΐα οὐδαμῶς εἶνε ἰκανή, μόνῃ αὕτη, νὰ ρυθμίσῃ τὴν διαγωγὴν μας· οὐδ' ἀρκεῖ νὰ εἶνε τις πεπαιδευμένος, νὰ ἔχῃ τὸ πνεῦμα ἐμπλεωὺ ζωῆς καὶ σφρίγους καὶ ἐξησκημένον, ἢ νὰ διακρίνῃ τὸ καλὸν τοῦ κακοῦ, διὰ νὰ γνωρίσῃ τὸ καλῶς ζῆν. Ἄνάγκη θελήσεως καὶ ἐνεργείας.

Τίνα λοιπὸν τὰ μέσα, δι' ὧν δύναται τις νὰ μορφώσῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ; Δύο θεωρίαι ἀνεπτύχθησαν, ὧν ἡ μὲν ἴσταται ἀντιμέτωπος τῆς ἐτέρας. Ἡ μία τῶν θεωριῶν τούτων εἶνε παράδοξός τις καὶ πεπλανημένη ἀρχή, καθ' ἣν ἕκαστος ἔχει τὸν χαρακτήρα του, τὸν ὅποιον μάτην θὰ ἐζήτει νὰ μεταβάλῃ. Ὁθεν ἀνωφελὴς πᾶσα ἀπόπειρα. Τὴν πλάνην ταύτην ἀνάγκη νὰ καταπολεμήσωμεν, διότι αὕτη ἀποκρούεται καὶ ὑπὸ τῆς πείρας καὶ ὑπὸ τῆς θεωρίας. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης φρονοῦσιν, ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶνε ἐκάστοτε ἐλεύθερος ν' ἀποφασίζῃ.

Ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἀνά πᾶσαν στιγμὴν νὰ συγκρατήσῃ ἑαυτὸν, ν' ἀλλάξῃ γνώμην καὶ τακτικὴν, νὰ διευθύνῃ ἑαυτὸν πρὸς τὸ καλὸν ἢ πρὸς τὸ κακόν. Ἡ πέτρα ὅμως διδάσκει ὅτι ὅπως τὸ ἐναντίον συμβαίνει. Δὲν εἶμεθα ἰκανοὶ νὰ πράξωμεν ὅ,τι θελήσωμεν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐνεργήσωμεν οἵανδήποτε πράξιν, ὡσεὶ εἶμεθα δεδεσμευμένοι δι' ἀλύσεων. Διὰ νὰ κατορθώσωμεν, ὡστε νὰ εἶμεθα κύριοι ἡμῶν αὐτῶν, ἀνάγκη νὰ πεισθῶμεν, ὅτι ὄντως εἶμεθα τοιοῦτοι καὶ νὰ παρατηρῶμεν ἑαυτοὺς ὡς τοιοῦτους. Πρὸς τοῦτο ἀνάγκη πάλιν νὰ ἐφαρμώσωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὰ μέσα, τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται, ἵνα ἐπιτύχωμεν τούτου. Ἡ μόρφωσις τῆς θελήσεως παρουσιάζει τὸν ἰδιάζοντα τούτον χαρακτήρα, ὅτι δέον νὰ εἶνε ἔργον ἡμῶν αὐτῶν μόνον, καὶ οὐχὶ τρίτου τινός. Πρέπει ν' ἀποκτήσωμεν οἱ ἴδιοι αὐτήν, ἵνα τὴν διατηρήσωμεν ἐν τῷ μέλλοντι ὡς ἀναφαίρετον ἰδιοκτησίαν καὶ ἱεράν παρακαταθήκην ἡμῶν.

Ἐν πρώτοις ἀνάγκη, πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου, νὰ ὦμεν προσεκτικοὶ εἰς τὴν τήρησιν τῶν κανόνων τῆς ὑγιεινῆς, διότι εἶνε ἀδύνατον ν' ἀρνηθῇ τις, ὅτι ἡ ἠθικὴ εὐρίσκειται ἐν ἐσωτερικῷ τινι συνδέσμῳ πρὸς τὴν σωματικὴν ὑγείαν, καὶ κατὰ τινὰ τρόπον ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτῆς: *mens sana in corpore sano*. Ἐκ τοῦ ἀτάκτου βίου προέρχονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ προσβολαὶ καὶ οἱ κίνδυνοι, πρὸς οὓς συνήθως ἀγωνιζόμεθα. Διερχόμεθα πολλὰς ὥρας ἐπὶ τῆς κλίνης, τρώγομεν πολὺ καὶ φαγητὰ πολὺ λιπαρὰ καὶ θερμά, δύσκολα εἰς τὴν πέψιν, δὲν ἀναπνέομεν ἀρκετὸν ἀέρα, ἐγκλεισόμεθα εἰς τὰ καφφενεῖα καὶ εἰς τὰ καταγώγια, ἀποβάλλομεν δ' οὕτω ζωὴν χωρὶς νὰ προσκτῶμεν νέαν. Κατ' ἀκολουθίαν καθιστάμεθα ἀσθενικοὶ, ἐξαντλοῦμεν προῶρως τὰς δυνάμεις ἡμῶν. Τούτων ἕνεκεν παραλίω ἡ θέλησις ἡμῶν, μαραινεται ὁ χαρακτήρ, διαφθείρεται ἡ συνείδησις. Νεολαία δὲ ἀνατρεφόμενη μεταξὺ τῶν δυσωδῶν ἀτμῶν τοῦ καφφεινοῦ δὲν δύναται νὰ ἔχῃ συνείδησιν, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ χαρακτήρα ἰσχυρόν, ἀπηλλαγμένον τοῦ ρύπου τῆς ἀτμοσφαιρας, ἐν ἣ ἐνδιαιτᾶται.

Ταῦτα πάντα ὅμως δύνανται νὰ καταπολεμηθῶσι, νὰ τεθῶσιν ἐκποδῶν, ἐὰν ἀποδεχθῶμεν ἀποφασιστικῶς τὴν ἄλλην τακτικὴν. Ἡ ὀκνηρία, λέγει ὁ *Πασκάλ*, εἶνε φυσικὴ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἡ βαρύτης εἰς ὅλα τὰ σώματα. Αὕτη εἶνε ὁ πρῶτος ἐχθρὸς, ὃν πρέπει νὰ πολεμήσωμεν, ἀλλὰ δὲν εἶνε ὁ μόνος. Δυσπιστῶμεν πρὸς τὴν τυραννίαν τῆς κοινῆς γνώμης, πρὸς τὰς προκαταλήψεις, πρὸς τὰ γενικῶς παραδεδεμένα σοφίσματα, πρὸς τὴν μεταδοτικότητά τοῦ κακοῦ παραδείγματος, πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους προλήψεις. Ἄς ἀποφεύγωμεν σωφρόνως τὰς κακὰς συναναστροφὰς, τὰς κακὰς ἀναγνώσεις, τὰ κινδυνώδη θεάματα, ἄς μὴ νομίζωμεν ἑαυτοὺς ἰσχυρότερους ἀφ' ὅ,τι εἶμεθα: ὁ ἀγαπῶν τὸν κίνδυνον θὰ χάσῃ.

Ταῦτα ὅμως εἶνε ἀρνητικὰ μόνον μέσα ἢ προφυλακτικά. Ἄνάγκη προσέτι μέσων θετικῶν ἢ ἀποτελεσματικῶν, καταλλήλων νὰ μᾶς καταστήσωσιν ἰσχυρωτέρους. Τὸ κυριώτερον τούτων εἶνε ἡ αὐτοπαρατήρησις, ἥτοι ἡ πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας συνομιλία ἐν πάσῃ ἐλικρινείᾳ, ἢ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας σκέψις καθ' ὠριόμενας στιγμάς, δι' ἃς προσπαθοῦμεν νὰ καθορίσωμεν μεθ' ὅσης τὸ δυνατόν ἀκριθείας τὰ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς. Ἡ τακτικὴ αὕτη εἶνε πηγὴ ἐνδομύχου χαρᾶς, εἶνε δὲ ταῦτο χρόνως πηγὴ ζωῆς καὶ δράσεως ἀπαραβλήτου μᾶς δίδει νὰ ἐννοήσωμεν τίνα διεύθυνσιν πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς τὴν δραστηριότητα ἡμῶν, ποῖον μέρος αὐτῆς πρέπει νὰ χρησιμοποιήσωμεν, τίνα χρῆσιν δ' αὐτοῦ πρέπει νὰ κάμωμεν. Μετὰ τῆς πρὸς τὴν δραστηρίαν ἐνεργείαν εὐχαριστήσεως διὰ τὸ εὐσυνειδήτως συντελεσθὲν ἔργον, θὰ αἰ-

σθανθῶμεν αὐξοῦσαν ἐν ἡμῖν τὴν κλίσιν πρὸς τὰ ἔργα τοῦ ἐπαγγέλματος ἡμῶν. Θὰ προτεινόμεν εἰς τὴν φιλοδοξίαν ἡμῶν ὑψηλὸν καὶ εὐγενῆ σκοπόν. Θὰ ἐνδιαφερόμεθα διὰ τι μέγα καὶ ὠραῖον, θ' ἀπασχολώμεθα ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων, τὰ ὅποια σήμερον ἀπειλητικὰ προβάλλουσι πανταχοῦ. Ἐκεῖνοι, οἵτινες πάσχουσιν ἐκ τῶν σφαλμάτων τῆς σημερινῆς κοινωνίας ἔχουσι δίκαιον ν' ἀναμνήσῃ τι ἐκ τῆς συνδρομῆς ὄλων τῶν ἀνεπτυγμένων ἀνθρώπων· καὶ οὗτοι πάλιν, ἐὰν ἔχωσι καρδίαν, αἰσθάνονται πᾶν τὸ καλόν, ὅπερ ἔχει τὸ ἔργον, τὸ ὅποιον καλοῦνται νὰ συμπληρώσωσιν.

Οὕτω διετυπώθη ἀλλαχοῦ τὸ σύστημα τὸ μορφωτικὸν τῆς θελήσεως. Καὶ ὄντως εἶνε τὸ ἀριστον, ἵνα μὴ εἰπῶ τὸ μοναδικόν. Τούτο πρέπει νὰ ἐπωφεληθῶσι ἴδια ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀρτι ἐγκαταλιπόντες τὰ ἔδρανα τοῦ γυμνασίου, μόλις μ' ἐπανθροῦνται τὸν ἴουλον, εἰσέρχονται εἰς τὰς στοὰς τοῦ Πανεπιστημίου, ἐγκαταλειμμένοι εἰς ἑαυτοὺς, μὴ γνωρίζοντες εἰς τί νὰ χρησιμοποιήσωσι τὴν ἀνευ προπαρασκευῆς τινός προῶρως χειραφετηθεῖσαν θέλησιν αὐτῶν. Ἐπίσης οἱ νεαροὶ διδάσκαλοι, οἵτινες ἀνευ ὀδηγοῦ ρίπτονται εἰς τὴν ἐνεργὸν ζωὴν, διότι καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι ἔχουσιν ἀνάγκη ἰσχυρᾶς θελήσεως διὰ ν' ἀποφύγωσι τὴν μεταδοτικότητα τοῦ κακοῦ παραδείγματος, τὴν ἐκ τῆς ὀκνηρίας διαφθορὰν καὶ τὰς ἀπάισίας συνηθείας τὰς συμπαρομαρτούσας αὐτῇ. Μόνῃ ἢ καλῇ θέλησιν ἀφηρημένως, οὕτως εἰπεῖν, ὑπάρχουσα οὐδὲν ἰσχύει νὰ συγκρατήσῃ τὸ κακόν, ὅπερ τρεφόμενον ὑπὸ τῆς συνηθείας προχωρεῖ. Ἡ καλῇ θέλησιν δέον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς μόρφωσιν τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος, οὕτω δὲ μορφουμένη, κραταιουμένη καὶ ἐνισχυομένη ἡ θέλησις, ἀποβαίνει ὄπλον ἀήτητον κατὰ τῶν μᾶλλον δυσσιωπῶν κινδύνων, οὓς ἐγκυμονεῖ ἐκάστοτε ὁ ἀνθρώπινος βίος.

ΝΙΚΙΑΣ ΧΑΤΖΑΡΑΣ.

Ο ΣΕΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΛΙΣΣΑΒΩΝΟΣ ΤΟΥ 1755 1)

Οὐδέποτε ἀνέτειλε ἡμέρα ὠραιότερα τῆς 1ης Νοεμβρίου. Ὁ ἥλιος ἔλαμπε καθαρῶτατος, ὁ οὐρανὸς σύμπας ἦτο γαλήνιος καὶ ἀνέφελος, καὶ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ὑπῆρχε σημεῖον ὅτι μετ' ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας ἡ ἀκμάζουσα καὶ πλουσία αὕτη πόλις ἐμύλλε νὰ μεταβληθῇ εἰς θέατρον φρικωδεστάτης καὶ ὀδυνηροτάτης καταστροφῆς.

1) Ἄγγλος, αὐτόπτης μάρτυς τοῦ σεισμοῦ τούτου, ὅστις θεωρεῖται ὡς ὁ μεγαλειότερος καὶ φοβερώτερος σεισμὸς πάντων τῶν γενόμενων ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἣν δίδομεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Ἐκπαιδεύσεως» κατὰ τὰς σεισμικὰς ταύτας ἡμέρας, ἃς διερχόμεθα, νὰ ἀναγνώσῃ, νὰ διηγηθῶσι δὲ καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς των. Κατόπιν θὰ ἐκθέσωμεν τὴν περὶ σεισμῶν θεωρίαν ὡς καὶ τὸ ἀντισεισμικὸν εἶδος τῆς οἰκοδομίας.

Τῇ πρώτῃ τῆς ἀπαισίας ταύτης ἡμέρας, μεταξύ τῆς 9^{ης} καὶ 10^{ης} ὥρας, καθήμενος ἐν τῷ δωματίῳ μου καὶ γράφων ἐπιστολὴν ἠσθάνθην ὅτι ἡ τράπεζα καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς χαρτῖα ἤρχισαν ἐλαφρῶς νὰ τρέμωσι καὶ ἠπόρησα, διότι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου οὐδὲ φύλλον ἐξω ἐκινεῖτο. Ἐν ᾧ δὲ ἐσκεπτόμην κατ' ἐμαυτὸν, πόθεν ἄρα γε νὰ προέρχεται τοῦτο, χωρὶς ὁ νοῦς μου νὰ ὑποπευθῆ τὴν ἀληθῆ τούτου αἰτίαν, αἰφνης ἠσθάνθην ὅλον τὸν οἶκον σειόμενον ἐκ θεμελίων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέδωκα τοῦτο εἰς τὰς ἀμάξας, αἵτινες κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην διέβαινον συνήθως εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἀλλὰ προσεκτικώτερον ἀκροασθεὶς ἐνόησα τὴν πλάνην μου, διότι ἤκουσα παράδοξον βρόμον ὑπόγειον ὁμοιάζοντα πρὸς βαθὺν ἦχον μεμακρυσμένης βροντῆς. Ταῦτα πάντα ἐγιναν ἐν διαστήματι μόλις ἐνὸς λεπτοῦ. Καὶ τὴν ἡμέραν νὰ με καταλαμβάνη φόβος, μήπως ὁ θόρυβος οὗτος ἦτο πρόδρομος σεισμοῦ καὶ ἐνεθυμήθην τὸν σεισμὸν τὸν συμβῆντα ἐν τῇ Μαδέρα νῆσῳ πρὸ ἐξ ἧς ἐπτά ἐτῶν, ὅστις ἤρχισε καὶ αὐτὸς τοιοῦτοτρόπως, χωρὶς ὅμως νὰ φέρῃ ζημίαν τινὰ σπουδαίαν.

Ἀφῆσας τὴν γραφίδα ἀνέστην, σκεπτόμενος ἂν ἔπρεπε νὰ μείνω ἐν τῷ δωματίῳ ἢ νὰ δράμω εἰς τὴν ὁδόν, διότι εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη ὁ κίνδυνος ἐφαίνετο ἴσος. Καὶ παρηγορούμην ἐλπίζων ὅτι ὁ σεισμὸς οὗτος δὲν θὰ ἐπέφερε καταστροφὰς ὡς καὶ ὁ ἐν Μαδέρα. Ἀλλ' εὐθὺς ἐξῆλθον τῆς κλίνης μου ἀκούσας φρικωδέστατον βρόμον, ὡς νὰ κατεκρημνίσθη ἐν τῷ ἄμα σύμπασα ἡ πόλις. Ἡ δὲ οἰκία, ἐν ἣ ἦμην, τοσοῦτον σφοδρῶς ἐσειέτο, ὥστε πάραυτα κατέπεσον αἱ ἄνω ὀροφαί, τὸ δὲ δωμάτιόν μου εὐρισκόμενον ἐν τῷ κατωγείῳ, δὲν μετέσχεν ἀκόμη τῆς αὐτῆς συμφορᾶς. Ἐγὼ δὲ μόλις ἠδυνάμην νὰ ἴσταμαι ὀρθὸς ἀναμένων κατὰ στιγμήν νὰ καταπλακωθῶ, διότι ἐξηκολούθουν οἱ τοῖχοι κινούμενοι ἐνθεν κἀκεῖθεν φοβερώτατα καὶ πολλαχοῦ διακρηγνύμενοι. Μεγάλαι δὲ πέτραι ἐξέπιπτον πανταχόθεν ἐκ τῶν σχισμῶν καὶ τὰ ἄκρα τῶν πλείστων δοκῶν ἐξήρχοντο ἐκ τῆς θέσεώς των. Τὴν τρομερὰν δὲ ταύτην σκηνὴν κατέστησεν ἔτι δεινότεραν ἡ τοῦ οὐρανοῦ αἰφνιδία ζόφωσις, ὑπ' ἧς δὲν ἠδυνάμην πλέον οὐδὲν νὰ διακρίνω, προσελθούσα πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ πυκνοτάτου κονιορτοῦ, ὅστις ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς σφοδρᾶς συγκρούσεως, κατὰ τινὰς δὲ καὶ ὑπὸ θειωδῶν ἀναθυμιάσεων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ δέκα περίπου λεπτά τῆς ὥρας ἠσθάνομαι ἐμαυτὸν σχεδὸν πεπνιγμένον.

Ὅτε δὲ τὸ σκότος ὀπωσοῦν διεσκέδασθη καὶ κατέπαυσεν ἡ βία τοῦ σεισμοῦ, παρετήρησα ἐν τῷ δωματίῳ μου γυναῖκα ξένην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καθυμένην μὲ νήπιον εἰς τὰς ἀγκάλας, καταπεπονθμένην, ὠχρὰν καὶ τρέμουσαν. Ἠρώτησα αὐτὴν πῶς ἦλθεν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἦτο ἐξεστηκυῖα, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ μοῦ εἴπῃ. Ἰσως, ὅτε πρῶτον ἤρχισαν

ὁ σεισμὸς, ἔδραμεν ἐξω τῆς οἰκίας τῆς, ἰδοῦσα δὲ ὅτι ἐνταῦθα ἐκινδύνευον ἐκ τῶν πιπτόντων λίθων, εἰσῆλθεν εἰς τὴν θύραν μου, ἣτις ἦτο πλησίον τῆς ἰδικῆς τῆς, διὰ νὰ φυλαχθῇ. Ἀφ' οὗ δὲ ἡ θύρα ἐπληρώθη λίθων καὶ κονιορτοῦ, ἔδραμεν εἰς τὸ δωμάτιόν μου, ὅπερ ἔτυχεν νὰ εἶναι ἀνοικτόν. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν εἶχε τὸ πρᾶγμα, δὲν ἦτο τὴν ὥραν νὰ ἐξέλθω τοιαῦτα πράγματα. Ἐνθυμοῦμαι τὴν ταλαίπωρον μὲ πόσῃ ἀγωνίᾳ μὲ ἠρώτησεν, ἂν δὲν ἐνόμιζον ὅτι ἐφθασεν ἡ δευτέρα παρουσία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γλῶσσα αὐτῆς εἶχε ξηρανθῆ, μὲ παρεκάλεσε πρὸς Θεοῦ νὰ δώσω εἰς αὐτὴν ὀλίγον ὕδωρ. Εὐθὺς μετέβην εἰς τὴν στάμναν μου, ἣν πάντοτε ἐφύλαττον πλήρη, ἐπειδὴ τὸ ὕδωρ ἐν Λισσαβῶνι ἐνίστε εἶναι λίαν σπάνιον, ἀλλ' εὐρῶν αὐτὴν τεθραυσμένην εἶπον εἰς τὴν γυναῖκα ὅτι τὴν ὥραν δὲν πρέπει νὰ ζητῇ νὰ σῆσῃ τὴν δίψαν τῆς, ἀλλὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν τῆς, διότι ὀλίγον ἔλειπε νὰ πέσῃ κατὰ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ἡ οἰκία καὶ ἂν ἐγίνετο καὶ δεύτερος σεισμὸς, θὰ κατέχωνε βεβαίως ἡμᾶς ἀμφοτέρους. Διὰ τοῦτο εἶπον πρὸς αὐτὴν νὰ στηριχθῇ εἰς τὸν βραχίονά μου, ἵνα φύγωμεν εἰς τόπον ἀσφαλέστερον.

Κατὰ θεῖαν δὲ τινὰ πρόνοιαν μοὶ φαίνεται ἔτυχε νὰ μὴ εὐρεθῶ ἐνδεδυμένος εἰς τὴν περίστασιν ταύτην· διότι ἂν ἦμην ἐνδεδυμένος, ὡς ἐσκόπευον, ὅτε ἀνηγέρθη ἐκ τῆς κλίνης, διὰ νὰ προγευματίσω μετὰ τινος φίλου, πιθανώτατα ὅτι ἤθελον φύγῃ εἰς τὰς ὁδοὺς ἅμα τῇ ἐνάροξί τοῦ σεισμοῦ, ὡς ἐπραξάν πάντες τῆς οἰκίας οἱ ἄνθρωποι καὶ ἤθελον φωνεῦσθαι καὶ ἐγὼ, ὡς ἐκεῖνοι. Τὴν δὲ, εἰ καὶ δὲν ἦτο καιρὸς νὰ ἐνδύθω, ἐπειδὴ ὅμως ἐσκέφθη ὅτι ἦτο ἀδύνατον μὲ ἐμβάδας καὶ ἐρεστρίδα (βόμπαν) νὰ ὑπερβῶ τὰ εἰρεπία, ἐφόρεσα ζεύγος ὑποδημάτων καὶ τὰ φορέματά μου καὶ ἐσπευσα μετὰ τῆς γυναικός, ἣτις ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ βραχίονός μου, κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν φέρουσαν εἰς τὸν Τάγον ποταμόν. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ὁδὸς αὕτη ἦτο πεφραγμένη ὑπὸ τῶν κρημισθεῖσων οἰκιῶν καὶ ἠναγκάσθημεν νὰ τραπῶμεν κατ' ἄλλην διεύθυνσιν, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὴν λεωφόρον τῆς πόλεως. Ἐίχομεν ὑπερβῆ μετὰ πολλῆς δυσκολίας μέγαν σωρὸν εἰρεπιῶν μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ παιδίου, πρὸς τὴν παρεῖχον πάντοτε τὴν συνδρομὴν μου μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς μου καὶ ἐπλησιάζομεν νὰ ἐλθωμεν εἰς τὴν μεγάλην ὁδόν, ὅτε παρεκάλεσα τὴν γυναῖκα νὰ μὴ ἀφήσῃ, διότι ἔπρεπε, ὅπως ὑπερβῶ εἰρεπιόν τι, νὰ κάμω χρῆσιν καὶ ποδῶν καὶ χειρῶν συγχρόνως. Ἡ δυστυχὴς γυνὴ μὲ ἀφῆκε καὶ ἐμείνεν ὀπισθεν μου δύο ἢ τρεῖς πόδας, ὅτε κατὰ τὴν στιγμήν αὐτὴν πέτρα οἰκίας μεγάλη πεσοῦσα ἐκ τοῦ σειομένου τοίχου κατασυνέτριψε καὶ αὐτὴν καὶ τὸ παιδίον. Ἐν οἴωδῃποτε ἄλλῃ καιρῷ τοιοῦτο ὀδυνηρὸν θέαμα ἤθελε μὲ λυπήσῃ σφόδρα. Ἀλλ' ἡ σκέψις ὅτι παρομοία τύχη περιέμενε καὶ ἐμὲ ἐντὸς βραχυτάτου ἴσως χρόνου καὶ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ἣτις εἶχον ἐνώπιόν μου, μὲ ἔκαμνεν νὰ ἐξακολουθῆσῃ τὴν

ὁδόν μου, ἀφῆσας νεκροὺς καὶ γυναῖκα καὶ παιδίον. Εἶχον ἤδη νὰ διέλθω διὰ μακρὰς στενῆς ὁδοῦ, ἣτις εἶχεν ἐκατέρωθεν οἰκίας μεγάλας μὲ τέσσαρα καὶ πέντε πατώματα, ὧν αἱ πλείστα εἶχον καταπέση, ἄλλαι δὲ νῦν ἐπιπτον φονεύουσαι τοὺς διαβαίνοντας, ἐξ ὧν πολλοὶ ἐκείντο νεκροὶ ἐμπροσθέν μου, ἄλλοι δὲ, φρικῶδες θέαμα! ἐκείντο βαρέως τετραυματισμένοι, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ἐγερθῶσι. Ταῦτα βλέπων ἠύχθη εἰς τὸν Θεόν, ἂν ἦτο πεπρωμένον νὰ φονεῦθῶ, νὰ ἀποθάνω εὐθὺς καὶ νὰ μὴ κείμαι μὲ συντετριμμένα μέλη ἀβοήθητος ὡς οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι.

Τοιαῦτα προσηυχῆθην, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀπελπισθῶ ἐντελῶς περὶ τῆς ζωῆς μου καὶ προσχώρησα μετὰ πολλῆς ταχύτητος προσέχων νὰ μὴ πληγωθῶ ὑπὸ τῶν καταπίπτοντων εἰρεπιῶν καὶ τέλος ἐφθασα σώως εἰς τὴν πλατείαν τοῦ ἁγίου Παύλου, ἣτις εἶχε κρημισθῆ καὶ ὑπὸ τὰ εἰρεπία θάψῃ χιλιάδας ἀνθρώπων, καταφυγόντων ἐκεῖ, ἵνα ζητησῶσι τοῦ Θεοῦ τὴν εὐσπλαγγίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ μέρος τοῦτο ἐθεώρησα ἐπικίνδυνον, διηυθύνθη κατὰ τὸν ποταμόν, μακρὰν τῶν σειομένων οἰκιῶν, καὶ ἐφθασα ἐκεῖ μετὰ πολλὰς ταλαιπωρίας. Ἐνταῦθα εὐρον πλῆθος ἀνθρώπων καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πάσης τάξεως, ἱερεῖς ἐνδεδυμένους τὰ ἱερά των ἄμφια, δεσποίνας ἄλλας ἡμιγύμνους, καὶ ἄλλας ἀνυποδήτους, ὅτινες πάντες γονυκλινεῖς προσήχοντο τύπτοντες τὰ στήθη των καὶ ἀπαύστως κράζοντες Misericordia meu Dios. — Ἐλεος, θεέ μου. Ἐνταῦθα μεταξύ τοῦ πλήθους διέκρινα καὶ γέροντα ἱερέα, σεβάσμιον, φοροῦντα τὴν στολὴν του, ὅστις ἀπαύστως περιεφέρετο τῆδε κἀκεῖσε μεταξύ τοῦ λαοῦ προτρέπων αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν καὶ προσπαθῶν νὰ τοὺς παρηγορήσῃ. Μετὰ δακρύων πολλῶν ἔλεγεν αὐτοῖς ὅτι αἱ ἁμαρτίαι παρῶντων τὸν ὕψιστον, ἀλλ' ὅτι ἡ ὑπερευλογημένη Παναγία ἤθελε προσεύσῃ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, ἂν ἀληθῶς μετενόουν καὶ ὀρθῶς αὐτὴν ἐπεκαλοῦντο. Πλῆθος δὲ ἀνθρώπων περιεκύκλωσαν τὸν σεβάσμιον τοῦτον ἱερέα ζητούντων τὴν εὐλογίαν του καὶ μακάριος ἐλογίζετο ὁ δυνάμενος νὰ ἐγγίσῃ τὸ ἄκρον τοῦ ἱματίου του. Ἐκεῖ παρετήρησα καὶ ἄλλους φέροντας σταυροὺς ἢ εἰκόνας ἁγίων εἰς τὰς χεῖρας, τὰς ὁποίας ἔτρεχον καὶ ἠσπάζοντο οἱ ἄνθρωποι. Καὶ εἰς ἐμὲ αὐτὸν ἀγαθὸς τις Ἰρλανδὸς προσέφερε τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου, ἣν εὐλαβῶς ἠσπάζετο. Οὐδέποτε ἄλλοτε παρέστη εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου θέαμα συγκινητικώτερον. Τὰ δάκρυα, οἱ ὀδυρμοὶ, οἱ στεναγμοὶ ἠδύνατο νὰ θλάσῃσι καὶ καρδίας λιθίνας. Ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων προσέπεσον καὶ ἐγὼ εἰς τὰ γόνατα καὶ ἐδεόμην ἐνθέρμως εἰς τὸ μέγα ὄν, οὗ αἱ ὁδοὶ εἶναι μυστηριώδεις καὶ ἀνεξιχνίαστοι.

Ἀλλ' ἐν ᾧ προσηυχόμεθα, δεύτερος σεισμὸς ἐπέλθων, μικρότερος μὲν κατὰ τι τοῦ πρώτου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λίαν σφοδρὸς, κατεκρήμνισε τὰ οἰκοδομήματα, ὅσων εἶχε φεισθῆ ὁ πρῶτος. Τοιοῦτος

δὲ φόβος νῦν κατέλαβε τὸν κόσμον, ὥστε ἤρχισαν πάντες νὰ δέωται μεγαλοφῶνως καὶ τὸ Κύριε ἐλέησον καὶ τὸ Μνησθητί μου, Κύριε, ἐφθάνον εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ἱκανῶς ἡμῶν ἀπέχοντος λόφου τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, ἐνθα μέγα πλῆθος εἶχεν ὡσπύτως καταφύγη. Συγχρόνως δὲ ἠκούσαμεν καὶ τὴν πῶσιν τοῦ ἐκεῖ ὑπάρχοντος ναοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ πολλοὶ μὲν ἀπέθανον παρὰ χρῆμα, ἄλλοι δὲ ἐτραυματίσθησαν θανασίμως. Πόσον δὲ σφοδρὸς ἦτο ὁ σεισμὸς οὗτος ἀνυπόστατος τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ ταύτου ὅτι ἐκινδύνευσα νὰ πέσω, εἰ καὶ ἦμην γονυκλινής. Ἀλλ' ὁ σεισμὸς οὗτος εἶχε καὶ ἐπακόλουθα, τὰ ὁποῖα ὁ πρῶτος δὲν εἶχε.

Δὲν εἶχομεν συνέλθῃ ἐκ τοῦ τρόμου τοῦ σεισμοῦ, ὅτε ἠκούσθη μεγάλη φωνή: « Ἡ θάλασσα ἔρχεται, ὅλοι ἐχάθημεν! » Στρέψας δὲ τοὺς ὀφθαλμούς πρὸς τὸν ποταμόν, ὅστις εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο εἶναι εὐρύτατος μέχρι τεσσάρων μιλίων, εἶδον αὐτὸν σαλεύοντα καὶ ὀγκοῦμενον κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον, διότι ἄνεμος τότε δὲν ἔπνεε. Ἐν ἀκαρεῖ ἐφάνη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ὄγκος ὕδατος παρμαγέθης καὶ ἀνυψούμενος ὡς βουνόν. Πάραυτα ἐπῆλθεν ἀφρίζον καὶ μετὰ τοσαύτης ὀρμῆς διερράγη ἐπὶ τῆς ὄχτης, ὥστε πάντες ἐζητήσαμεν τάχιστα νὰ σωθῶμεν διὰ τῆς φυγῆς. Ἀλλὰ πολλοὺς τούτων, ὅσοι ἦσαν πλησιέστερον, κατέλαβε καὶ ἐπνίξαν τὰ ὕδατα, ἄλλους δὲ ἀπομακρυσμένους τῶν ὄχθων ἐκάλυψαν μέχρι τῆς ὀσφύος. Καὶ ἐγὼ παρ' ὀλίγον ἐπνιγόμενος, ἂν δὲν ἐπρόφθανον νὰ πικασθῶ ἐκ μεγάλης δοκοῦ ἐκεῖ εὐρισκομένης καὶ νὰ ἀντισταθῶ εἰς τὴν ὀρμὴν τῶν ὑδάτων, τὰ ὁποῖα ἐπανῆλθον πάραυτα εἰς τὸ βεῖθρον τοῦ ποταμοῦ. Τώρα βλέπων ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐκινδύνευον ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἀπεφάσισα νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν πλατείαν τοῦ ἁγίου Παύλου μὲ κάθυγρα ἤδη φορέματα ἐκ τοῦ ἐφορμησάντος καθ' ἡμῶν τρομεροῦ πελωρίου κύματος τῆς θαλάσσης. Φθάσας δὲ ἐνταῦθα ἐστάθην ὀλίγον καὶ κρημνήρησα τὰ πλοῖα ἐν τῷ λιμένι κλυδωνιζόμενα ὡς ἐν καιρῷ βιαίας τρικυμίας. Κεῖ ἄλλα μὲν, ἀποκοπένταν τῶν καλωδίων, εἶχον βιβθῆ ἐξω εἰς τὴν ξηρὰν, ἀλλὰ δὲ περιστρέφοντο μὲ θαυμαστὴν ταχύτητα, λέμβοι δὲ καὶ ἀκάτια ἀνετράπησαν καὶ ταῦτα ἐγίνοντο νηνεμίας οὔσης, ὅπερ ἐπνύξαν τὴν ἐκπληξίν. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατεπόθη καὶ ἡ ὠραιότατη μαρμαρίνη προκυμαία, ἣτις πρὸ μικροῦ εἶχε κατασκευασθῆ ἀδρᾶ δαπάνη, καὶ μετὰ τῆς προκυμαίας συναπώλετο καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἴσταντο ἐπ' αὐτῆς νομιζόντες ἑαυτοὺς ἐνταῦθα ἐν ἀσφαλείᾳ. Ἀλλὰ καὶ πλείστα πλοῖα ἄρμουντα ἐνταῦθα, εἰς ἃ κατέφυγον οἱ ἄνθρωποι, ἵνα σωθῶσιν ἐκ τῶν κινδύνων τῆς ξηρᾶς, κατεπόθησαν αὐτανδρα ὑπὸ τῆς θαλάσσης καὶ οὐδέποτε ἀνεφάνησαν.

Τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο δὲν εἶδον ἐγὼ ἰδίως ὀφθαλμοῖς, διότι ἐγένετο ὀλίγον τι ἀπωτέρω τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐγὼ εὐρισκόμενος, ἀλλ' ἐμαθον τοῦτο παρὰ δια-

φόρων πλοιαρχών, ὅτινες προσωρμισμένοι κατὰ τριακόςια ἢ τετρακόςια βήματα μακρὰν τῆς προκυμαίας, εἶδον τὴν φοβεράν ταύτην καταστροφὴν. Εἰς δὲ τούτων μάλιστα μοι εἶπεν ὅτι κατὰ τὸν δευτέρου σεισμὸν ἡ πόλις ὀλοκλήρως ἐκινεῖτο ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν, ὡς θάλασσα, ὅταν προσεγγίξῃ τρικυμία, ὅτι τόσοσιν μεγάλη ἦτο ἡ ταραχὴ τῆς γῆς καὶ εἰς τὸ βάθος ἀκόμη τοῦ ποταμοῦ, ὡστε ἡ μεγάλη τοῦ πλοίου του ἄγκυρα ἐξεσφενδονήθη ἐκ τοῦ πυθμένους εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὑδάτων ὅτι ὁ ποταμὸς ἀνέβη αἴφνης κατὰ εἴκοσι περίπου πόδας καὶ παρευθὺς κατεκάθισε. Καὶ τότε εἶδε τὴν προκυμαίαν μεθ' ὅλου τοῦ ἐπ' αὐτῆς ἠθροισμένου πλήθους καταποντιζομένην καὶ συνάμα καὶ τὰ πλοιαρχικὰ πάντα τὰ ἐκεῖ προσδεδεμένα ἀπορροφηθέντα εἰς τὴν κοιλότητα, ἣτις, ὑποθέτει, πάραυτα συνεκλείσθη ἀνωθεν, καθότι κατόπιν οὐδαμοῦ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον σημεῖον ναυαγίου ἐφάνη. Ταῦτα πάντα φαίνονται ὅτι εἶναι ἀληθέστατα, διότι τὴν μὲν ἀπώλειαν τῶν πλοιαρχῶν ἐπιβεβαιοῦσι πάντες· περὶ δὲ τῆς προκυμαίας, μετέβην αὐτὸς μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἵνα μάθω τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην οὐδὲ τὰ ἐρείπια νὰ εὔρω τοῦ τόπου, ἐφ' οὗ πολλάκις μετὰ πολλῆς τέρψεως εἶχον περιπατήσῃ, διότι ἡ προκυμαία ἦτο ὁ κάλλιστος τῶν περιπάτων ἡμῶν. Τὰ πάντα εἶχον πληρωθῆ ὑδάτων, ἐνιαχοῦ δὲ τὸ βάθος αὐτῶν ἦτο ἀμέτρητον.

Οὗτος εἶναι ὁ μόνος τόπος, ὡς ἠδυνήθην νὰ μάθω, ὅστις κατεποντίσθη ἐν Λισσαβῶνι, καὶ τοῖς προαστείαις αὐτοῖς, ἀλλαχοῦ δὲ ἐσχηματίσθησαν πολλὰ μεγάλα ρήγματα καὶ σχισμαί. Ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ παραλίπω ἐν παράδοξον φαινόμενον ἀνακοινωθῆν εἰς ἐμὲ ὑπὸ φίλου, ὅστις εἶχε κατοικίαν καὶ ἀποθήκας οἴνου ἐπὶ τῆς ἄλλης ὀχθῆς τοῦ ποταμοῦ. Ὁ φίλος μου οὗτος, ἀφ' οὗ ἐσείσθη ἡ οἰκία του, ἔδραμε ταχέως ἐξω αὐτῆς ὡς καὶ ὅλη ἡ οἰκογένειά του, ἵνα σωθῶσι. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἦσαν ἐξω, ἔπεσε πλησίον αὐτοῦ μέγιστος λίθος, ὁ δὲ ποταμὸς ἀνέβη καὶ πάλιν κατέβη, ἔπειτα εἶδον σχηματιζομένας πολυπληθεῖς μικρὰς σχισμαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεφέρετο λεπτοτάτης λευκῆς ἀμμου μεγάλη ποσότης εἰς μέγα ὕψος. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι τὰ ἔγκυρα τῆς γῆς συνεταράχθησαν σφόδρα καὶ ἐξ αὐτῶν προῆλθον τοιαῦτα σπάνια φαινόμενα. Καὶ ὁ Θεὸς γινώσκει τίς ἡ αἰτία τοῦ σεισμοῦ αὐτοῦ, ἂν οὗτος προῆλθεν ἐκ τῆς αἰφνιδίου ἐκρήξεως διαφόρων ὀρυκτῶν ἢ ἐξ ἀέρος συγκεκλεισμένου καὶ τείνοντος νὰ ἐξέλθῃ ἢ ἐκ συναγωγῆς ὑπογείων ὑδάτων, ἅτινα ὑπὸ μεγάλης τινὸς αἰτίας ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκρεύσῃσι. Λόγος ἐγίνετο καὶ περὶ πυρίνων ἐκρήξεων, ἀλλὰ δὲν πιστεύω τούτου νὰ ἔχῃ ὑπόστασιν τινα. Μόνον τοῦτο εἶναι βέβαιον ὅτι πολλοὺς ἤκουσα παραπονουμένους ἕνεκα ἰσχυρῶν θειωδῶν ὀσμών, ζάλης, ναυστίας, δυσπνοίας, ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐδοκίμασα τοιαῦτα συμπτώματα.

Δὲν εἶχε παρέλθῃ πολὺς χρόνος, ἀφ' οὗ ἤλθον

εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Παύλου, ὅτε ἐνόησα καὶ τὸν τρίτον σεισμὸν, ἀσθενέστερον μὲν κατὰ τῶν δύο προηγηθέντων, ἀλλὰ τοιοῦτον, ὡστε ἡ θάλασσα πάλιν ἐφόρμησε κατὰ τῆς ξηρᾶς μετὰ πολλῆς ταχύτητος καὶ πάλιν ἐχώρησεν ὀπίσω, ἐγὼ δὲ εἰμεινα μέχρι τῶν γονάτων εἰς τὰ ὕδατα, εἰ καὶ εἶχον ἀναβῆ εἰς μικρὸν τι ὕψωμα ἰκανῶς ἀπέχον τοῦ ποταμοῦ, τὰ δὲ ἐρείπια διαφόρων ἐν τῷ μεταξὺ οἰκιῶν ἀνέκοπτον τὴν ὁρμὴν τῶν ὑδάτων. Καὶ τὴν στιγμὴν αὐτὴν παρετήρησα ὅτι ἡ θάλασσα μετὰ τόσης ὁρμῆς ἐχώρει ὀπίσω, ὡστε πλοῖα ὁρμούντα ἐν τῇ θαλάσῃ εἰς βάθος ἑπτὰ ὀργυῶν, εὐρέθησαν αἴφνης ἐν τῇ ξηρᾷ, τῆς θαλάσσης ἀποσυρθείσης. Ὁ δὲ Τάγος ποταμὸς ἐξηκολούθει νὰ ὑπερχειλίξῃ καὶ νὰ ἐπανέρχεται πάλιν εἰς τὴν κοίτην του, ὡστε ἐνομίσαμεν ὅτι ἠδύνατο καὶ ἐν Λισσαβῶνι νὰ συμβῆ ὅ,τι ἄλλοτε ἐν Καλλάφ τῆς Λίμας τῆς Περουβίας, (28 ὀβρίου 1746) ὅπερ κατεποντίσθη ὑπὸ τῶν κυμάτων τῆς ἐξαγριωθείσης θαλάσσης. Καὶ ἀναμφιβόλως, ἂν οὗτος ὁ τόπος ἦτο εἰς τὸ πέλαγος ἐκτεθειμένος καὶ ἡ δύναμις τῶν κυμάτων δὲν συνετριβετο ὑπὸ τῆς καμπυλότητος τοῦ κόλπου, τὰ κάτω μέρη αὐτῆς τοῦλάχιστον ἤθελον ἐξ ὀλοκλήρου καταστραφῆ.

Πλοιαρχὸς τις, φθάσας ἐνταῦθα μίαν ἢ δύο ἡμέρας μετὰ τὴν 1 Νοεμβρίου, με ἐβεβαίωσεν ὅτι τὸσον σφοδρὸν σεισμὸν ἠσθάνθη ἐν τῷ πελάγει περὶ τὰ τεσσαράκοντα μίλια μακρὰν τῆς ξηρᾶς, ὡστε κατ' ἀρχὰς ἐνόμισεν ὅτι προσέκρουσε τὸ πλοῖον εἰς ὕφαλον καὶ ἠναγκάσθη νὰ βίψῃ τὴν βολίδα, δι' ἧς ἐπίεσθη ὅτι οὐδὲν τοιοῦτο ὑπῆρχε καὶ ὅτι ἡ θάλασσα ἦτο ἐκεῖ βαθυτάτη. Ἄλλὰ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ εἰκάσῃ τὴν αἰτίαν μέχρις οὗτου παρέστη ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ λυπηρὸν θέαμα τῆς ἐρήμου ταύτης πόλεως. Οἱ δύο πρῶτοι σεισμοὶ τῷ ὄντι εἶχον τοσαύτην σφοδρότητα, ὡστε πρῶφεις τινες ἐφρόνουσαν ὅτι μετετοπίσθη τὸ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τάγου ἔμψραγμα. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι πλοῖόν τι, ζητήσαν νὰ διαπεράσῃ τὸ σύνηδες ρεῖθρον, κατεποντίσθη, ἄλλο δὲ προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀμμον καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐθεώρησαν αὐτὸ ἀπολωλὸς, ἀλλὰ κατόπιν διεσώθη. Συνέβη δὲ καὶ ἄλλος μέγας σεισμὸς μετὰ ταῦτα, ὅστις ἐτάραξε λίαν τὸν ποταμόν, ἀλλ' οὐχὶ νομίζω ὡς καὶ οἱ πρότεροι, εἰ καὶ τινες με ἐβεβαίωσεν ὅτι, ἐν ᾧ ἵππευον ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης εἰς Βέλεμον, ἦς ἡ μία πλευρὰ εἶναι πρὸς τὸν ποταμόν, τὰ κύματα ἐφόρμησαν με τοσαύτην ταχύτητα, ὡστε ἀνέδραμον ὅσον τάχιστα ἠδύνατο εἰς τοὺς λόφους ὑπὸ φόβου μήπως ἀφαρπασθῶσι ὑπ' αὐτῶν.

(ἀκολουθεῖ).